
Lengyel írók és a Trianon utáni Magyarország

Több mint egy évszázados nemlét után, az I. világháború végén Lengyelország visszakapta, illetve inkább visszaszerezte függetlenségét, és ismét nagy állam lett. Az ezredéves lengyel–magyar szomszédság megszűnt. Az Osztrák–Magyar Monarchia megsemmisítésével a nagyhatalmak egy vesztes kis Magyarországot hoztak létre. Az egykori szoros szövetség megszűnése természetesnek tűnt.

Az 1920-as évek végéig alig léteztek társadalmi és kulturális kapcsolatok a két állam között. Amint egy 2007-es tanulmány szerzői írják, „Budapest – elsősorban politikai célokból, hogy a szomszédai által létrehozott elszigeteltséget oldja – tudatosan közeledni igyekezett Varsóhoz, ott azonban ezt meglehetősen hűvösen fogadták. [...] Kivételszámba megy **Marian Zdziechowski** [1861–1938], a vilnai Báthory István Egyetem professzorának tevékenysége. [...] Zdziechowski mélyrehatóan ismerte a magyarok mentalitását, kultúráját, történelmét, politika- és vallástörténetét. [...] Gyakran tartózkodott Magyarországon, [...] Horthy Miklóssal is kapcsolatba került. A szegedi egyetem díszdoktori címet adott neki. Ő a szerzője többek között a *Tragedia Węgier a polityka polska* (Magyarország tragédiája és a lengyel politika, 1920), a *Węgrzy i dookoła Węgier* (Keresztül-kasul Magyarországon, 1933) valamint a *Węgrzy i Polska na przelomie historii* (Magyarország és Lengyelország a történelem fordulópontján, 1937) című műveknek. [...] Írásaiban a lengyel–magyar barátság szükségességét hirdette, ami nemcsak a politikai értékeken (a náciizmus és a kommunizmus fenyegetése), hanem az ezeknél szilárdabb kulturális és vallási alapokon is nyugszik.”¹ Elsőként említett kötete Krakkóban, ugyanez 1921-ben Bécsben franciául is, a másik kettő Wilnóban (Vilniusban, a jelenlegi litván fővárosban) jelent meg. Az 1933-ban közölt írás címét inkább így fordítjuk: *Magyarország és Magyarország körül*. A politikai esszéknek is nevezhető műveket a rendszerváltás után adták ki ismét. Először egy válogatást publikációiból (*Wybór pism.* Krakkó, 1993), majd – a Magyar Kulturális Intézet támogatásával – egy kötetben (*Węgrzy i dookoła Węgier.* Varsó, 2001) már említett három írását.²

A minket érdeklő két világháború közötti művek többsége a tény- vagy dokumentumirodalom kategóriájába sorolható. Létező személyeket mutatnak be, megtörtént eseményeket dolgoznak fel, hiteles bizonyítékokon, adatgyűjtésen alapulnak, de vannak a szépirodalmi alkotásokra jellemző jegyeik is. Ilyenek a riportok, interjúk és az úti beszámolók is.

Zdziechowski az orosz cár alattvalójaként a mai Belarusz területén született, tanult külföldi egyetemeken, majd újságíró volt Szentpéterváron. 1886-ban költözött az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Krakkóba, ahol a szláv nyelvű irodalmak kutatója, egyetemi tanár, rektor és az ottani székhelyű tudományos akadémia rendes, majd a magyar akadémia külső tagja lett. Már a függetlenné vált lengyel államban lévő Wilnóban élve, a szovjet–lengyel háború idején, 1920 nyarán tiltakozott amiatt, hogy Csehszlovákia nem engedte át területén a Magyarországról küldött hadisegélyt a Vörös Hadsereg által körülzárt Varsónak.

Az 1920-as években mások is munkálkodtak a lengyel–magyar szellemi kapcsolatok szorosabbá tételén: konzervatív, sőt monarchista lengyel publicisták, közöttük egy „igazi” szépiró. Wilnóban magyarbarát körök már 1919-ben szervezkedtek, öt évvel később létrehoztak egy lengyel–magyar társaságot, és újságot indítottak. Bár politikai

tevékenységet nem folytathattak volna, tagjai a magyarbarátságot csehszlovák-ellenességgel kötötték össze, és előadásaik, cikkeik korántsem csak a kulturális kapcsolatok ápolásáról szóltak.

Az elnök, korábban a szlávok közösségének híve, Zdziechowski professzor, publicista volt. A társaság vezetői közé tartozott a még kezdő író Stanisław Cat-Mackiewicz (1896–1966) és Władysław Studnicki (1867–1953), aki később politikusként vált ismertebbé. Az első ülések egyikén részt vett a magyar követ és „a magyar kormány propagandistája”, a Csehszlovákia létrehozását helytelenítő Divéky Adorján (1880–1965), a magyar–lengyel történelmi kapcsolatok első neves kutatója. A világháború előtt a krakkói egyetemen tanult, 1917-ben Varsóban kutatta a könyv- és levéltári anyagokat, akadémikus lett. 1934-től az ottani Magyar Intézetet igazgatta. 1939-ben tért vissza Magyarországra, és 1950-ig a debreceni egyetem kelet-európai történelmi tanszékének professzoraként dolgozott. Zdziechowski és lengyel társai nemcsak a barátság szerepét hangsúlyozták, hanem a gazdasági élet fellendülését a Magyarországgal folytatandó kereskedelem fejlesztésétől is várták. Studnicki úgy vélte, a közös határ visszaállítása után hazánk lesz Lengyelország egyetlen megbízható szövetségese, és – lengyel szemszögből nézve érthetően – nem tartotta veszélyes szomszédnak Romániát, valamint velük egy blokkban képzelte el Bulgáriát és Olaszországot is. Hasonló magyarbarát társaság jött létre Krakkóban, ahol „ápolták a monarchista eszméket és dinasztiahű érzelmeket”. A 18. század végén Ausztria által megszállt területen az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte után volt a legkönnyebb a lengyelek helyzete. Jan Dąbrowski, a neves ottani történész *Węgry (Magyarország, Krakkó, 1924)* c. könyvében nyíltan hirdette a közös határ szükségességét, amelyet az indokolhatatlanul Csehszlovákiának juttatott Kárpátalja kérdésének megoldásával látott megvalósíthatónak.³

E sorok papírra vetője *A magyarság a modern lengyel irodalomban* c., 1980-ban megvédett kandidátusi értekezésében még jobbnak látta kihagyni Zdziechowski könyveinek ismertetését. A disszertációban számos olyan irodalmi művet is tárgyalt, amelyek 1928-tól kezdve az 1930-as évek végéig, a 2. világháború kitöréséig megjelentek, és legalább említésszerűen szólnak a Trianon utáni Magyarországról, a magyarságról. Nagy Zsombor, amikor 1994-ben *Marian Zdziechowski és Magyarország* c. esszéjét közölte, nem ismerhette sem a disszertáció gépiratát, sem a sok új anyaggal gazdagított, *A magyarság a modern lengyel irodalomban, 1919–1989* c., 1995-ben Debrecenben kiadott monográfiánkat. *A Magyarország és Magyarország körül* c. 1933-as kötet tartalmát ismertetve hangsúlyozta az írónak a békeszerződésről kialakított véleményét, hogy a nagyhatalmak „inkább voltak teológusok, mint államférfiak”, mégpedig nem a Biblia, hanem az evolúciós idea teológusaié, amelyet a brit Scotus Viator, azaz Seaton Watson 1913-ban kifejtett: „Mai tudásunk azt erősíti meg, hogy ennek az általa keltett magyarellenes kampánynak komoly szerepe volt Trianon létrejöttében”. Zdziechowski nagy jelentőséget tulajdonított a manipulált sajtókampánynak, amelyet „angol színezetű vagy nemzetközi klikk” indított. Hangsúlyozta, hogy a csehszlovákiai politikusok kiszolgálták mind a nyugatiakat, mind a keleti nagyhatalmat, ezért kell összefogni a kommunista Tanácsköztársaságot legyőző, konzervatív Magyarországgal. Szavai szerint a hagyományos magyar parlamentarizmust szétverték Versailles-ban, aminek árát Franciaország majd meg fogja fizetni. „Ha nem is lehet a történelem kerekét visszaforgatni, legalább a lengyel–magyar közös határ kialakításával lehetne javítani a helyzetet” – idézi Nagy Zsombor.⁴ Zdziechowski 1926-ban tett budapesti látogatásakor találkozott Horthyval, aki úgy beszélt vele, mint a lengyel függetlenség élharcosával, Józef Piłsudski államelnökhöz közel álló emberrel. Ez a magyar fővárosban megismétlődött 1930-ban, amikor a kormányzó kitüntette.

A magyarság a modern lengyel irodalomban, 1919–1989 c. könyvünk megírása előtt sok szépirodalmi művet és róluk szóló véleményt gyűjtöttünk össze. Akik a humán kutatások módszerein elgondolkodnak, tudják, hogy szokott történni évtizedeken át kutató embereknél akkor is, ha már inkább más témakörökben vizsgálódnak. „Kamatozik” a régi, az egykor talált anyag – különböző alkalmakból, új szempontok szerint vagy másik országban írnak újabb tanulmányokat részben ugyanazokról a témákról, néha mások hasonló tárgyú publikációiból is merítve.⁵

Az európai történelmet és politikát kitűnően ismerő Zdziechowski 1920-ban magánkiadásban megjelentetett *Magyarország tragédiája és a lengyel politika* c. történelmi-politikai esszéjének értékelésekor figyelembe kell vennünk, hogy a trianoni békeszerződés után még egészen friss, tehát – későbbi publikációival összevetve – nem kielégtetett gondolatait közölte. Nemcsak sajnálatát fejezte ki, hanem a Magyarországot sújtó döntéseket és a Monarchia utódállamainak létrehozását is igazságtalannak ítélte: „A széthulló Ausztria-Magyarország területét a szlávok és románok hatalmába adták. A németek és magyarok egy részét koncul odavetették nekik, a maradékot pedig, vagyis akiknek kegyesen külön államiságot biztosítottak, koldusok helyzetébe taszították, akiknek alamizsnából kell élniük, amit nekik a boldog győztesek adományoztak.” Károlyi Mihályt és főleg Kun Bélát elítéli az ország tönkretételéért. Voltak zsidó barátai, írásaiban soha nem fejezte ki a zsidók iránti ellenszenvét, és elítélte a sajtó közönséges antiszemitizmusát. Mint meggyőződéses monarchista, helytelenítette, hogy az újjászülött Lengyelország elvetette a királyságot, mint államformát, és nagyra értékelte, hogy a magyarok ragaszkodtak Szent István koronájához. Az őrzését vállaló Horthy Miklós érdemének tartja „a kommunisták jármának” lerázását. 1920-ban még nem tudhatta, hogy IV. Károly királyt nem engedik az országban élni. A történelem során sok ellenséggel küzdő lengyelek nehéz sorsához hasonlítja a magyarokét: „De létezik nálunk gyűlöltebb nemzet [...] Ez a nemzet az elképzelhető legnehezebb helyzetében is képes volt elpusztítani magánál a bolsevizmust, és miután elpusztította, nemzeti kormányt alakítani [...] Erre a nemzetre zuhognak tehát az ütések két ellenkező oldalról: az Antant államaitól és a dolgozók nemzetközi szocialista szövetségétől, amely bojkottot hirdetett, vagyis Magyarország kiéheztetését. Az utóbbi évek küzdelmeiben és szenvedésében megedződött magyar nemzet mégsem teszi le a fegyvert, a rettenthetetlen és ésszerű hazafiság példáját adja, amely összeköti a jelent és a múltat. Magyarország a mi egyetlen szellemi szövetségünk. E szövetség megalapozásának politikai és gazdasági szükségessége [...], amelyet olyan világosan és olyan sokatmondóan indokolnak a különböző magyar sajtóorgánumokban és a mienkében, hogy taglalásukra nincs szükség.”

A két országot elválasztották egymástól, megnehezítve a lengyeleknek Dél-Európával folytatott gazdasági kapcsolatait is. Az író így folytatja: „Célul kell tehát kitűznünk a Magyarországgal közös határ létrehozását; Szlovákiának Csehországtól való elszakítása közvetlen érdekünk. Ennek rövidesen be kell következnie, mert a gazdasági törvények erősebbek a politikai kombinációknál.”

Ugyanakkor hibáztatja is a magyar politikusokat és szakértőket, mert „nem veszik a fáradságot, hogy megvizsgálják és elemezzék a szlovákok elnyomásának összes, Scotus Viator ismert könyvében említett tényét”. Hangsúlyozza, hogy, sérelmeik ellenére, sem a „magyar-oroszok”, vagyis ruszinok, sem a szlovákok nem akartak elszakadni a történelmi Magyar Királyságtól.⁶

Az 1933-ban kiadott, könyv terjedelmű *Magyarország és Magyarország körül* alcíme lefordítva *politikai-irodalmi vázlatok*. A történelmi áttekintést és a leghíresebb magyarok munkásságának ismertetését a *Magyarország tragédiája* c. fejezet követi. A jelent

illetően lényegében az előbb tárgyalt írás ismétlése és egyben a lengyel politika bírálata: „Az Antant-államok által lassú haldoklásra ítélt Magyarország kinyújtotta kezét Lengyelország felé. [...] A kezét, amelyet Magyarország felénk nyújtott, nem szorítottuk meg. De nem csak azért, mert már akkor elbűvölt minket a szovjet Oroszország: Magyarországot az Antant-államok a »nem-tiszta« nemzetek közé sorolták, mi pedig alázatosan és esztelenül mentünk Franciaország pórázán, óvakodva a »nem-tiszta« nemzettel való mindennemű érintkezéstől.” Az író pesszimista, de pozitív irányú változást remél az 1928-ban kötött lengyel–magyar egyezménytől.

A *Niemoc polska*, azaz *Lengyel tehetetlenség* c. fejezetben az 1921-es csehszlovák–lengyel egyezményt minősítve azt állapítja meg, hogy „a miniszterünk ezzel egyszerűen igazolta, hogy Lengyelország végleg elhagyta Magyarországot, Európának az egyetlen államát, amelynek volt bátorsága keresztény és monarchista alapokra helyezkedni, és 1920-ban fegyveres segítséget felkínálni a vörös hordák ellen, amelyekkel akkor Csehország nyíltan szolidáris volt”. A mindvégig királypárti Zdziechowskiak itt már némileg más a véleménye Horthyról, aki megakadályozta IV. Károly visszatérését, bár elismeri, hogy ez államcsínyre hasonlított: „Nem sikerült, mert a fegyveres erők egészével rendelkező régens, Horthy admirális megtette, tartva attól a fenyegető veszélytől, amelynek a király váratlan visszatérése kitétte volna Magyarországot. [...] A mi pesti követünket is utasították akkor, hogy fejezze ki tiltakozását a dinasztia visszatérése miatt.” Keserű hangú következtetése: „Arról volt szó, hogy Magyarországnak tovább kell-e léteznie vagy nem. Magyarország létezése mellett nyilatkoztak a Nagy Antant államai. Arra számítottak tehát Magyarországon, hogy ehhez az akcióhoz csatlakozik Lengyelország, hogy éppen akkor kimondja a maga jó szavát”. Sajnálja, hogy ez nem történt meg.⁷

A XII. fejezet címe *Lord Rothermere a Węgry*. Az angol arisztokrata 1927-ben a Daily Mail c. lapban közölt cikkét értékelve szól Magyarország I. világháború utáni helyzetéről: „Most megerősítjük, hogy az okos magyar politikanak köszönhetően a magyarság erkölcsi súlya óriásit nőtt a világ szemében, még a legelvakultabbak szeméről is lehull a hálóg, egyre gyakrabban hallani hangokat Magyarország védelmében.” A cikket ismertette hangsúlyozza, hogy a lord szerint az Európa térképét átrajzoló békeszerződések közül a trianoni volt a legértelmetlenebb. Nem javított a kisebbségek helyzetén, és az új határok Európa békéjét veszélyeztetik. „Lord Rothermere kiszámította, hogy abból a három millió magyarból, akiket a trianoni egyezmény az ún. Kisantant-államoknak adott, két milliót újra lehetne egyesíteni a magyar állammal [...] Ez az igazságtéves, véleménye szerint, kijár a magyaroknak. Bebizonyították életképességüket, erkölcsi erejüket és értelmüket. [...] Folyamatosan tiltakozva az egyezmény tisztességtelensége ellen becsületesen és pontosan eleget tettek az egyezmény rájuk rótt kötelezettségeiknek.”

Zdziechowski tőle szokatlan derűlátással fejezi be a fejezetet: „A lord Rothermere által felvetett gondolat távoli, hosszú út előtt áll, de az elkezdett akciót ki kell használnunk, és teljes erővel bekapaszkodni egy részletbe, amelyet a lord nem vetett fel cikkeiben, de rendkívüli súlya van számunkra és a magyarok számára, és könnyen végrehajtható. A magyar Ruszinszkrét nem adták a csehek tulajdonába; ideiglenes mandátum értelmében urai, amelyet a Népszövetség bármikor elvehet tőlük. Erre kell nagy energiával törekednünk. Ekkor közös határunk lenne Magyarországgal, az pedig létfeltétele mindkét államnak.”⁸

A *Zakończenie (Befejezés)* c. fejezet különösen élesen bírálja a hosszú idő után nehezen újjászületett Lengyelország magyar-politikáját. Abból indul ki, hogy a budapesti képviselőház 1930-ban méltóságteljesen gyászolva emlékezett meg Trianon 10. évfordulójáról.

Egy erről beszámoló rangos lengyel lapból idézi: „Évszázadok óta [...] a legszívélyesebb viszonyban élünk a magyarokkal, a nagy magyar nemzet bánatát a lengyel részvétnyilvánítás érzése kíséri, [...] a magyaroknak olyan a fizetségük, amilyenre rászolgáltak”. A cikk azzal folytatódik, hogy ha a háború nem volt kedvükre való, miért nem keltek fel, vagy miért nem küldtek követeket a nagyhatalmak fővárosaiba, hogy létrehozzanak „magyar képviselőket a nagy demokráciák hatalmas szövetségében, amelyek új Európát igyekeznek építeni a német trónok romjain”. Zdziechowski túlságosan jól ismerte a közelmúltbeli és az akkori magyarságot ahhoz, hogy eltekintsen a háborút nem akaró magyar politikusok állásfoglalásának hangsúlyozásától, sőt hasonló francia véleményt is említ. Elítéli a lengyel cikk folytatását: „Tíz évvel a háború után nem dicsekedhetnek okos és megfontolt politikával, hatalmába kerítette őket a trianoni egyezmény megsemmisítésére irányuló mániákus igyekezet”.

Az író fácol: 1920 júliusában, amikor a szovjet támadás miatt egyre nehezebbé vált a lengyelek helyzete, a magyar kormány utasította a csepeli lőszergyárat, hogy termékeit Lengyelország számára tartalékolja, valamint nyilatkozott, hogy magyar katonaságot küld oda. Franciaország beleegyezett, de mert a cseh kormány tiltakozott „Horthy hordáinak” földjükre lépése és a francia segítség miatt is, augusztusban csak Románián keresztül vihettek a lengyeleknek több mint 20 millió töltényt. Egy Varsóba érkező magyar küldöttség katonák küldését is ajánlotta, igaz, hivatalos felhatalmazás nélkül, ám – az író véleménye szerint – így is „szép gesztus kifejezése” volt a tragikus helyzetben lévő magyarság részéről. Idézi L. Villat francia professzor 1931-es véleményét: „A magyarok akkor a legnemesebb példáját adták a civilizált emberiség ügyéért való odaadásuknak, annak ellenére, hogy ez a »civilizált emberiség«, a győztes Antant-államok vezetőinek személyében megszavazta 1000 éves államuk szétverését.”

A már a német fasizmus győzelmének tudatában írt *Magyarország és Lengyelország a történelem fordulópontján* visszatekintés a magyar állam kezdeteire, az I. világháború okaira és következményeire, mielőtt a magyarokról kijelenti: „Erre a nemzetre zúdították a háborúért való felelősség minden terhét, és a bilincsbé vert gonosztevőnek szót sem adtak.” A Trianonba érkezett magyar küldöttség tagjait Apponyi Albert kivételével fogolynak tekintették, amit elmondott, figyelembe sem vették, pedig csak „igen egyszerű dolgot, népszavazást” követelt. Kevésbé ismeretes, hogy Eduard Beneš, Csehszlovákia első elnöke állama és az új délszláv állam között Magyarországot kettészelő „folyosót” is követelt, de az angolok ellenállása miatt meg kellett elégednie az ajándékba kapott Kárpátaljával. Amikor 1934-ben Sándor jugoszláv király merénylet áldozata lett, a már említett Seaton Watson és mások segítségével próbálták megvádolni a magyar kormányt, hogy korábbi céljukat elérjék. „A genfi diplomáciai csatát a Kisantant elvesztette. Ehhez hozzájárult [...] jelentős mértékben Lengyelország, amely előre figyelmeztette a francia miniszterelnököt, hogy Magyarország megtámadása esetén a lengyel csapatok bevonulnak Csehszlovákiába” – írja Zdziechowski, emlékeztetve arra, hogy 1920-ban a magyarok segíteni próbáltak Lengyelországnak. Megállapítja, hogy a német militarizmust nem sikerült megtörni. Szintén csak szűk körben ismert, hogy „A francia írók közül Lengyelország jelentőségét Magyarország számára a legerőteljesebben René Dupuis hangsúlyozta”. A magyar külügyminiszter 1929-ben tett varsói látogatását nagyszerű politikai kezdeményezésnek látta vagy inkább akarta látni.

Végezetül a lengyel író kérdez és válaszol is: „A világháborús kudarc után Németország megmenekült, Ausztria-Magyarországot elpusztították. Miért? A válaszadás nem nehéz: mindenféle szabadkőművesség, minden destruáló elem összeesküvésének áldozatává vált, amely terveik akadályozója, egy nagy, katolikus monarchia léte

Közép-Európában.” Lengyelországra is gondolva azt a következtetést vonja le, hogy a világ gyors léptekkel siet egy szörnyű történelmi katasztrófa felé, és hogy ezt lehet peszsimizmusnak nevezni, de erőt ad majd a jövőben.¹⁰

„A katasztrófizmusnak, az európai civilizáció válságát tudatosító történelmi irányzatnak talán sehol sem volt annyi létjogosultsága, mint a két háború közötti Lengyelországban” – állapította meg az irodalomtörténész Balogh Magdolna, megemlítve, hogy Zdziechowski csak a szocializmus válságának nyilvánvalóvá válásakor, az 1980-as években fedezték fel újra – ahogy Hamvas Bélát, „a katasztrófizmus magyar profétáját”.¹¹

Az 1930-as években jelentős angol személyiségek is elfogadhatatlannak tartották a Magyarországra nézve igazságtalan békeszerződést, és annak revízióját szükségesnek vélték. Ennek bizonyítéka Sir Robert Gower (1880–1953) parlamenti képviselő *The Hungarian Minorities in the Succession States* c., Londonban 1937-ben kiadott könyve, amelyet már a következő évben lefordítottak lengyelre. Előszavát Adam Romer, azaz gróf Adam Feliks Maria Romer (1892–1965) katonatiszt, diplomata és publicista írta. Hangsúlyozta, hogy Lengyelország nem ratifikálta a trianoni békeszerződést, és nem csatlakozott a kisantanthoz. Befejező gondolatairól érdemes eltöprengeni: „A magyar probléma pozitív és igazságos megoldása nélkül nem lehet szó a béke biztosításáról Európában [...] viszont a trianoni gonoszított jóvátétele után a nemzetek harmonikus együttélésének és a béke szolidáris védelmének lehetőségei egyetemesek lesznek. A magyarokkal sikerül megmenteni Európát és a régi világ jogrendjét, a magyarok ellenében ez lehetetlen.”¹²

A magyar sors tragikumát az „igazi” szépirodalomban először a politikai témát gyakran választó, az 1950-es évek első felében elhallgatott, sőt kommunistaelenessége miatt nálunk is betiltott **Ferdynand Antoni Ossendowski** (1876–1945) hozza szóba *Pięć minut po północy* (Öt perccel éjfél után, 1928) c. regényében. Megjelenése előtt egy évvel járt Budapesten. Erről és a továbbiakban tárgyalt művekről is később írunk a már említett *Magyar sors 1918 után és a lengyel írók* c. esszét. A pacifista fejlődésregény tárgya az európai államoknak a Népszövetség keretében folytatható együttműködése.

Az egymást gyerekkoruk óta ismerő, különböző nemzetiségű szereplők 1918 után is többször találkoznak, és konfrontálják változó politikai nézeteiket. Van, aki megfogalmazza, hogy a nagyhatalmak polgárai lenézik a kis államokból valókat. A XVIII. fejezetben a háború utáni helyzetről és az 1920-as orosz támadásról cserélnek eszmét. „Másoknál jobban felfogták ezt a meggyengített és megsértett magyarok, de az általuk küldött fegyveres alakulatok nem juthattak el lengyel földre, mert megállították azokat a bizalmatlan és a pillanat fenyegetését nem érzékelő szomszédok” – olvassuk a cseh-szlovák politikusokról. A kommunizmus 1919-ben végbement európai térhódításáról ezt tudjuk meg a narrátortól: „Magyarország átélte Kun Béla uralmának négy véres hónapját.” A cselekmény nagy része már 1927-ben Genfben, a Népszövetség ülése idején játszódik. A XXII. fejezetben több nemzet képviselői aggódnak amiatt, hogy sok állam ismét háborút akar: „Wilson felháborodása őszinte volt. Mások is osztották a véleményt, hogy Európa vulkánon táncol. – A diplomaták aláirogattak tömegtelen egyezményt! – kiáltott fel Hans. – A németeket és osztrákokat felháborító Versailles-it, a Saint-Germain-it, a trianonit, amely a magyarokat minden nemzet ellenségévé tette, amelyek hagyták, hogy e derék népet ilyen nyilvánvaló sérelem érje [...] Ezek a dokumentumok rémülettel töltik el és megzavarják a fejeket, az a locarnói és a Népszövetség döntései visszhang nélkül maradnak!” Az utolsó fejezetben a hegyekbe kirándul a nemzetközi társaság, de ekkor sem szűnik meg az egymás iránti bizalmatlanság: „Még itt is érzékelhető volt a kirándulás résztvevői körében uralkodó ellenséges hangulat. A bankárok, a gazdag gyárosok és kereskedők csoportja félrevonult. A franciák kerülték a közeledést

a németekhez; a magyarok ferde szemmel néztek a franciákra [...] A nagyhatalmak képviselői lenézően vagy atyáskodóan viszonyultak a kisebb államok polgáraihoz, azok meg rosszindulatúan néztek a hatalmaskodókra, akik még a népszövetségben is folytatták kíméletlen politikájukat, nem számolva a gyengébbek valós igényeivel.²¹³ Az író jó magyar kapcsolatairól tanúskodnak Budapesten már évekkel 1928 előtt kiadott könyvei (*A sötét kelet árnyéka, Állatok, emberek és istenek, Ázsiai titkok, ázsiai emberek, Véres napok, cári rabok*).

A magyar sorsra a 30-as évek első felében irányult alaposabb írói figyelem. Ilyen **Czesław Straszewicz** (1904–1963) elbeszélésfűzére, a *Wystawa Bogów (Istenek kiállítása, 1933)*, benne a *Wystawa Bogów na wyspie Margarety (Istenek kiállítása a Margit-szigeten)* cíművel. Az 1944 után emigrációban élő, ezért sokáig feledésre ítélt szerző korai prózájában időszerű európai kérdéseket (fasizmus, a civilizáció alkonya, a kultúra válsága) vetett fel az expresszionizmushoz közelítő, a lelki történések leírását előtérbe helyező formában. Jelképrendszere bonyolult, nehezen megfejthető, a fantasztikum határáig eljutó érdekes alkotás. Budapesti helyszínen játszódó, önmagában is megálló, kisregény terjedelmű darabjában egy kínai – nem tudni, milyen pénzből és szándékkal – megrendezi különböző vallások isteneinek kiállítását, amelyet a végén az egymás ellen harcoló két tábor, a kommunizmus hívei és ellenségei felgyújtanak.

A cselekmény ideje a Tanácsköztársaság, amely történések szerint egyik, ha nem is a legfontosabb oka volt a trianoni döntésnek. A narrátor, illetve a főhős Konrád Radke mindjárt az elején szóba hozza a határrevízió gondolatát, bár annak hangoztatása 1920 utánra jellemző. A történet mesélője felteszi a kérdést, amelyre azonnal válaszol is: „Hol a legjobb elgondolkodni a történelmen? A Szabadság téren. Budapesten ezt Megtorlás vagy Bosszú térnek kellene nevezni. Dél, Kelet és Nyugat szobra [így, magyarul írva!]. 3 emlékmű, 3 eleven seb Magyarország testén, a kapzsi Csehország, a hamis Románia és a rusnya Jugoszlávia által elrabolt országrészek megszemélyesítése. [...] Nemes lelkű magyarok! Idejöttök koszorúzni és bosszút esküdni! Az utolsó cseh, az utolsó szerb és az utolsó román itt mossa le a magáról rossz vérével a nagy nemzetet ért sérelmet! Le a Kisantanttal! Éljen Magyarország!” Lehet, hogy ez a szerző véleménye is, nem csak Konrádé, aki a háború végéig katona volt, igaz, csak a bécsi „Kriegsministerium” alkalmazottjaként. Ezután a hatalomhoz lojális, azt tisztelő engedelmes fővárosi polgár, aki gyűlöli a zsidókat.

Az események mozgatója is nagyrészt az antiszemitizmus, illetve a kommunizmus hívei és a hazafiságukat fontosnak tartó keresztények közötti viszony. Konrádnak zsidó szeretője van, Szilágyi Rózsa, akivel a nyilvánosság előtt nem szívesen mutatkozik. A nőnek és Konrád volt katonatiszt, hadirokkant bátyjának kislányát a bigott katolikus nagymama magyarnak neveli. Rózsa maga is így vélekedik: „Se zsidó nem vagyok, se magyar. Mít számít, hogy nem szeretem a zsidókat, és imádom Magyarországot, ha arcom a bibliai Eszteré, és semmilyen erő, még a szerelem sem tünteti el fajom bélyegét, és semmi, még a szeretet sem enged kitörni ebből a nem kedvelt körből?” Öccse viszont nemcsak Lenint és Marxot olvassa, hanem – és itt már ismét a Trianon előtti időre gondolt az író – a lengyel Feliks Dzierżyńskit is dicséri, mert „Oroszország hóhérja volt, Magyarország hóhérja meg lesz...”. Konrád inkább megszokásból jár templomba, így anyjától hallja, amit a pap prédikált: „A Szovjet-Oroszország elleni háborúról. Az egész keresztény világnak szembe kell szállnia a sátán államával, Róma vezérletével. [...] – A világ megváltása a kommunisták teljes kiirtása, mondta István atya. [...] Hát nem vagyunk magyarok? Nincsenek leszámolnivalóink? Ki adja vissza becstelenül elvett területeinket és eltemetett dicsőségünket? Ez a háború mindent rendbe tesz. Eljön a kereszt uralma és Isten törvénye.” Konrad csodálta

anyja elszántságát, de „az egyházért vívott háborúhoz nem volt kedve, ő hazafias háborút kívánt”. Fontos tudnunk, hogy az író 1916–18 között Moszkvában, majd a Krímben élt, 1920-ban pedig Lengyelországban önkéntesként harcolt a szovjet-orosz támadók ellen, de zsidóellenességéről nincs tudomásunk. Budapesten szerzett élményeiről tanúskodik az ot-tani utcák és futballcsapatok vagy a Hungária szállóban hallott cigányzene ismerete, de a magyarországi antiszemitizmus ügyében nem volt tájékozott. Nyilván nem tudott például arról, hogy a század első három évtizedében olyan sikeres és kedvelt zsidó származású magyar költők és írók alkottak, mint Bródy Sándor, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Karinthy Frigyes, Füst Milán vagy Szerb Antal; sőt néhányuk műveit lengyelre is lefordították vagy színházban játszották.

A kiállítás építői két táborhoz tartoznak, az egyikhez a kommunizmus hívei, közöttük zsidók, a másikhoz pedig ellenségei. Küzdelmük fanatikus. A munka nélkül maradt Konrád is az építkezésen dolgozik, és szervezkedő társa segítségével képviselői mandátumhoz akar jutni. A szerző próbál tárgyilagos maradni, mert hangsúlyosnak tartja azt a véleményt, amely szerint a kizsákmányoló gyártulajdonosok elhanyagolják a munkavédelmet, mert a munkásvér olcsó. Hogy a munkanélküliség, a szegénység megszűnjön, hősi és szent tettet, anyjához hasonlóan új háborút kíván. Valószínűleg magában az íróban is rettegést keltek a forradalmi események és következményeik, ahogy a Trianonban hozott döntések.¹⁴

Zofia Kossak-Szczucka (1890–1968), a világháborúk közötti népszerű történelmi regények szerzője elsősorban az érettebb ifjúságnak szánt, szépirodalmi igényű riportkönyvet írt az 1933-ban hazánkban rendezett cserkész Jamboreeról. A *Szukajcie przyjació!* (*Keressetek barátokat!*, 1934) alcíme *Na zlocie skautów całego świata w Gődöllő* (*Az egész világ cserkészzeinek találkozásán Gődöllőn*). Hamarosan még kétszer kiadták (1936, 1938), tehát formálhatta a lengyeleknek a korabeli Magyarországról kialakított képét.

A szerző az eseményekhez hű, tárgyilagos riporterként is megtalálta a módját annak, hogy saját nézeteit kifejtse – egyebek mellett az 1918 utáni magyar sorsról. Az *Iő* [!] *munkat!* c. fejezetben írja: „A táborokban uralkodó rend és csín fokozza az esztétikai hatást. Ebből a gondosságból mégis több sugárzik, mint annak szokásos vágya, hogy színpompában éljék ki magukat. Benne munkál a fájó óhaj, hogy magukra vonják a figyelmet, hangoztassák értékeiket, teljesítményüket, és ami azután jön – sérelmüket...” (A szövegben már *Jó munkat!* olvasható.) Idősebb magyar cserkész mondja a lengyelek egyikének: „Mégis fáj nekünk, hogy olyan kevésbé érdeklődtek az iránt, ami velünk történik... Boldogok vagytok, tisztelnek, erősek és szabadok... Mi pedig? ... Csak e szavakkal élünk: *Contra spem spero...*”, vagyis remény nélkül is reménykednek. A *Defilada narodów* (*A nemzetek felvonulása*) c. részből kiderül, hogy a fehér lovon megjelenő kormányzó jó benyomást tett az írónőre. A következő fejezet a *Piernikowe serce* (*Mézeskalács-szív*). „A magyarok nagyméretű mézeskalácsot visznek a kormányzóznak, amely kinyílik, Magyarország térképe tárul fel, az elszakított területeken pedig vörös betűs felirat: »Nem, nem soha! [!].«” A fejezet végén az írónő kilép a tárgyilagos riporter szerepéből, mert nyilvánvalóan együttérezve vagy egyet is értve meg nem válaszolt kérdést tesz fel: „Hogy kell megoldani a fájó problémákat, amelyek, íme, most, ebben a pillanatban némán eltávolítják egymástól a pillanatokkal előbb testvérként boldog, mosolygó magyar, román, csehszlovák cserkészeket...”

A *Miasto Św. Stefana* (*Szt. István városa*) c. részben még hangsúlyosabb ez a gondolat: „Mert Budapest boldog, hogy a nagy jamboree éppen itt zajlik. Hogy a föld túlsó végéről ide érkezett idegenek ezrei tudomást szereznek a magyar bánatról, panaszokról és

óhajokról. Hogy érdeklődnek irántuk és megértik azokat. Az egyetem tudós professzora, a taxisofőr, a bolti eladó, a miniszter, mindenki egyaránt örül, hogy az idegenek észreveszik az örök gyász jeleként a Szabadság téren félárbóca eresztett zászlót, megkérdik, kit, mit gyászolnak... Akkor válaszolnak nekik: Az ország határain kívül rekedt magyarok milliói... – Ne csodálkozzanak, ha képtelenek vagyunk bármi másra gondolni, mint arra, hogy szabadítsuk ki és a hazához öleljük őket...” Jó szemű tudósítóként az ország más-féle jellemzőit is észreveszi. Nem nyerték meg tetszését a monumentális épületek. Lát a Monarchiától örökölt különböző sajátosságokat. Megjegyezve, hogy megfigyelései felületesek lehetnek, megállapítja: „A magyar nők függetlenségének állapota, úgy tűnik, olyan színvonalú, mint nálunk a háború előtt, talán még jóval korábban. A nők, egyelőre, nem vesznek részt Magyarország politikai és szellemi életében. Bizonyos szenzációt keltett ebben az évben, hogy *először végzett jogot egy nő*. [...] Képzőművészeti kiállításon hiába keresünk akár csak egy női nevet is.” Feltételezi, hogy a lányok cserkészseinek szervezetsége gyengébb – alighanem már berlini politikai hatás miatt.

A *Poklosie (Tallózás)* c. összegzésben hangsúlyozta, hogy a Jamboreen nem voltak bárkit sértő nacionalista megnyilvánulások. Megállapította: a nagyszabású rendezvény bebizonyította, hogy a különböző nemzetek élhetnének békésen egymás mellett. „Kétségtelenül házigazdáink, a magyarok számára volt a legnagyobb jelentősége. Két éven át készültek rá, sok munkát és óriási pénzüsszegeket áldoztak rá, de a propagandahaszon, amelyre itt szert tettek, busásan megjutalmazta őket. Mindenkit megnyertek maguknak vendégszeretetükkel, a jó szervezéssel, kulturáltságukkal. Csodálkozásra készítettek egységes társadalmi beállítottságukkal.” Az író azzal is bizonyítja egyetértését, hogy emlékeztet a kormányzónak adott mézeskalács-szívből kitaruló térképre, amelyet „mindenki vérzőnek mutatott, de méltósággal, nem toladóan, könnyes elérzékenyülés nélkül. Mint a nemzeti együttgondolkodás bizonyítéka valóban imponáló volt, és nem múlt el élményszerzés nélkül”. Nem mulasztja el megjegyezni, hogy újjáéledt a sok évszázados lengyel–magyar barátság is.¹⁵

A régóta ismeretlen **Janina Osińska** gyerekekhez szóló, *Na Jamboree (A Jamboreen, 1934)* c. kis riportkönyvet írt. Szintén a nemzeteket összekötő barátság eszméjének akarta megnyerni olvasóit, de a felnőtt érdeklődő néha felfedezi a konfliktusokra való utalásokat is. Ugyancsak hangsúlyozta a magyar–lengyel közeledés szükségességét. Ez a gondolat, a történelmi együttműködésre apellálva a szintén ismeretlen **Zygmunt Józefowicz** *Na wiecór radiowy polsko-węgierski (A lengyel–magyar rádiós este, 1935)* c. versében a magyarokat ért igazságtalanság hangoztatásával kapcsolódik össze.¹⁶

A háború után az 1980-as évek közepéig nem is említett, emigrációban élő, zsidó származású **Konrad Wrzos**, eredetileg Boruch Rosenberg (1907–1974) a Lengyel Szocialista Párt lapjában kezdett írni, majd egy népszerű fővárosi újság politikai tudósítója lett. A 30-as években már a dinamikus fejlődő riportirodalom jelentős képviselője. Tudósítóként beutazta csaknem egész Európát. 1935-ös élményei nyomán született ausztriai, magyarországi és balkáni interjút a potenciális tűzfészkeket jelezve *Wulkany Europy (Európa vulkánjai, 1936)* címmel adta közre. Ossendowski már 1928-ban leírta: „Európa vulkánon táncol.” Wrzos három budapesti interjújában sok figyelmet szentelt hazánk I. világháború utáni sorsának, saját álláspontját, értékelését ritkán közölte.

A *Wegry i świat (Magyarország és a világ)* címűben kérdéseket tesz fel, amelyekre mindjárt tényekkel válaszol: „Mit kíván a mai Magyarország? Miért van elkeseredve? A háború függetlenséget adott neki. De a béke elvette területének kétharmadát és lakosságának egyharmadát. 8 és fél millió a mai Magyarország lélekszáma. 3 millió magyar lakik Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában. Jugoszláviának jutott

Horvátország, [...] a Dráva és a Duna közötti terület és az egész Vajdaság. A csehek elveték a Szlovákiát egészét, Észak-Magyarországot és Kárpátalját, a románok pedig Erdélyt, [...] valamint a magyar alföld egy részét. [...] Nem tételezem fel [...] hogy a magyarok minden terület visszaadását követelnék.” A benyomása szerint parancsok osztogatásához szokott Gömbös Gyula miniszterelnök elmondta, hogy országa békepolitikát akar folytatni szomszédjaival, de – nép- és földrajzi, valamint gazdasági adatok alapján – igényt tart egyes területek visszaadására és a magyar kisebbség ügyeinek szabályozására. Kánya Kálmán külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy a határok békés megváltoztatására gondol, és mert korábban a Monarchiában sajtófőnök volt, „Úgy ismeri a szó súlyát, ahogy bármely diplomata ritkán”. Olasz védelemre és a kisantant tagjainak jóakarására számít, a Magyarország és a Német Birodalom közötti viszonyt szükséztudóan jónak és barátinak nevezi. A miniszterelnök Franciaországgal kapcsolatban azzal magyarázta a régi rokonszenv meggyengülését, hogy folyamatosan egyoldalú segítséget nyújt a kisantantnak. Az író indokoltan tartja, hogy a magyarok nagy reményeket fűznek Gömböshöz, mert „programja a nemzeti struktúrának még az átépítését és modernizálását is célozza”. A politikus hozzátette: nemcsak magánemberként, hanem katonaként is örömmel gondol közelmúltbeli lengyelországi látogatására. A miniszter nemcsak azért tartja jobbnak a Jugoszláviához fűződő viszonyt, mert az új állam kisebb magyar területet kapott, hanem a szerbek katonai erejeinek tulajdoníthatóan is. Kánya és a riportert között mégis vita alakul ki a szerb nemzetiségű jugoszláv király 1934-ben Marseille-ben végrehajtott meggyilkolásáról, amelyet horvát fasiszták állítólag magyar támogatással szerveztek meg, bár a macedón merénylőnek nem volt köze Magyarországhoz. Wrzos zárójelbe téve fejezi ki gyanúját, de anélkül, hogy a Jugoszláviában el sem ismert, ezért szerbellenes Macedóniáról szó esett volna. A miniszter nem cáfolta, hogy ekkoriban hazája és Ausztria közeledett egymáshoz, és idézi a korábbi osztrák kancellárt, aki így fogalmazott: „Amióta nem vagyunk házások, jó barátok vagyunk.” Arra a szellemes kérdésre, lehetséges-e ismét házasság, hasonlóan felelt: nem valószínű és nincs rá szükség. A riportert figyelmét nem kerülte el Erzsébet királynő és Ferenc József falon függő arcképe, valamint a szomszédos tárgyalóteremben Horthyé, „aki bár a hétköznapi életben konzervatív, bizonyára nem rosszalja külügyminisztere nézeteit”.

Az *U regenta Horthy (Horthy kormányzónál)* c. interjúban nagyra értékelte a 66 éves Horthy külső megjelenéséből is sugárzó erkölcsi tartását, a posztján mindvégig kitartó, kötelességeit minden körülmények között teljesíteni akaró államférfit, aki egyértelműen rokonszenves volt számára. A kormányzó első mondatában elismerését fejezte ki a lengyelek által elért eredményekért. „Horthy admirális szokása a képes beszéd. Gondolatokat vet fel és azokat leggyakrabban történetfilozófusi vagy filozófusi képekkel színesíti. Ennek forrása az emberiség történetében és annak az embernek a filozófiájában rejlik, aki életében kétszer beutazta a világot, látott mindent, átélt mindent – és visszatér hozzájuk” – állapítja meg. A szerző példái, mint a magyar és az angol múlt és jelen összevetése meggyőzők. A magyarság ezeréves küzdelmeit említve a kormányzó arra hivatkozott, hogy az Aranybulla alig későbbi a Magna Chartánál, a magyar országgyűlés pedig az angol parlamentnél. Amikor ezek az alaptörvények létrejöttek, annyi magyar élt a földön, amennyi angol, amely a jelenben nagy nemzet – ellentétben a harcokban megfogyatkozott magyarsággal. Országa 1918 utáni nehéz helyzetét elemezve Horthy olyan szerencsétlen háborúról beszélt, amelyet a nemzet nem akart, és amelyben a magyarságnak csak vesztenivalója volt. Kivételesnek mondta, hogy a lengyelek és magyarok soha nem háborúztak egymással, ami bizonyítja, hogy értik, mennyire szükségük van egymásra. (Annyit kell helyesbítünk, hogy I. Rákóczi György a protestáns svédekkel szövetségben 1657-ben megtámadta Lengyelországot, de csúfos vereséget szenvedett.)

Wrzos elismerő kérdésére a kormányzó úgy reagált, hogy sikerült az ország háború utáni szellemi újjáépítése, arra pedig, hogy félti-e Európa békéjét, azonnal nemmel válaszolt. Magyarország a Népszövetség minden követelését teljesítette, de nem hallgatta el, „hogy a trianoni egyezmény megfosztotta a nemzetet alapvető életfeltételeitől. Ennek következményei a nehézségek, amelyekkel küzdünk”. Odavesztek az ásványkincsek, nyersanyagok, csak a termékeny föld és a jó katonák maradtak meg. Ahogy egy diplomatikusan állampfőtől elvárható, érdemben nem reagált a szomszédos országokhoz fűződő viszonyra. Wrzos ügyesen Ferenc József ottani portréjára terelte a figyelmet. Horthy mint magánember azt mondta, mivel öt évig a császár és király szárnysegédje volt, akkor, valamint a háborúban szerezte legértékesebb emlékeit. Az interjút a kérdező fejezi be a kormányzó pályafutásának vázlatával, és csaknem szó szerint megismétli Ossendowski véleményét: „És Magyarországon kitört Kun Béla kommunista forradalma.” Wrzos saját véleményével folytatja: „... Horthy admirális Szegeden felszabadító csapatokat alakított, amelyek élén bevonult Budapestre. [...] Ma... 16. éve, hogy Horthy Kormányzó áll Magyarország élén, azt a jobb jövő felé vezetve.”

Az interjúkötet szerzőjét tovább foglalkoztatja, hogy *Visszatérnek-e a Habsburgok?* (*Czy powrócą Habsburgowie*), és itt a cím alatt már *Budapest – Bécs* szerepel. Ismét visszatér a már említett festményekre, fényképekre, illetve azok *jelentőségére*, olyan nyira, hogy az írás itt inkább riport, beszámoló, mint interjú. Gömbös Gyulától arról érdeklődik, hogy áll a király visszatérésének ügye. A miniszterelnök válasza csak ennyi: „– *A király ügye ma nem időszerű Magyarországon!*” A külügyminiszteri tárgyalót nézve meg is marad saját feltételezésnél: „Vörös szín és zöld: szerelem és remény. Magyarország szerelme a monarchia, reménye pedig a kormányzó.” Élete végéig királyi rangot kapott, de vele véget is ér a „dinasztia”: egyik fia mérnök, a másik bankban dolgozik. Ez utóbbival az író a lengyel követnél meg is ismerkedett. Ezek után megállapíthatja, hogy a Horthy-fiúknak nincsenek politikai ambíciói. Wrzos alaposságára vall, hogy Habsburg Albert főherceget is kikérdezte, mégpedig annak palotájában, ki lehetne az uralkodó. Kiderül, hogy megtudta a magyar legitimisták egyik vezetőjétől, Csekonics Iván korábban több országban szolgálatot teljesítő diplomatától, volt varsói követőtől, hogy Károly király nem mondott le, tehát Habsburg Ottó a törvényes trónörökös. Fel is teszi a kérdést, de a válasz meggyőzi arról, hogy a monarchia hívei is csak demokratikus megoldást tudnak elképzelni: „... Csak választásokkal és legális úton. Túlságosan erősen szeretjük az országot ahhoz, hogy a javát kockáztassuk [...] Csekonics Úr szolgáltni akar fiatal monarchájának, ahogy elődeinek szolgált, de Magyarországra való visszatérését ma nem tartja időszerűnek [...]” Wrzost a tények érdeklik: a magyar parlamentben csak 20% a királpárti képviselők aránya, de ahogy Ausztriában, úgy hazánkban is vannak, akik a lelkük mélyén királyságot és perszonaluniót szeretnének – hallotta egy korábbi osztrák minisztertől. Ő maga viszont úgy gondolja, „Magyarország ugyanis szabad akar lenni, és semmi nem retenti el jobban a magyar népet a legitimizmustól, mint a függés kísértete.” A szállodai fodrász mondta neki: „... Amíg csak élni fog Horthy kormányzó, nem kell monarchia Magyarországon.” József főherceg szerint sem érdemes erre gondolni. A lengyel szerző összegző véleménye: „Kormányzójában Magyarország nemcsak a kommunista lázadás feletti győzelem jelképét látja, hanem függetlenségének biztosítékát is [...] A »ma« a Kormányzóé. »Ma« a Kormányzó minden tiszteletet megad Habsburgjainak, nekik adva, ami a Habsburgoké [...]”. Az utolsó mondatokban a királpártiak véleményét is összefoglalja: „– A monarchia visszaállítása lehetséges? »Ma« nem időszerű! – hangzik az egyetértő válasz.” A zárzó saját gondolata: „És holnap?... Senki sem próféta saját hazájában. Hát még egy idegenében?”¹⁷ Lábjegyzetben hivatkoztunk a

II. világháború előtti utolsó magyar követre, aki visszaemlékezései szerint egyetlen most tárgyalt szerzőt, illetve művet sem ismert, lengyelül pedig igen gyengén tudott. Ha erre gondolunk, nem csodálkozhatunk azon, hogy nem voltak szorosabbak a magyar–lengyel kapcsolatok.

A lengyeleknél már 1939 szeptemberében, a magyaroknak 1941-ben elkezdődött háború új korszak kezdete, és a magyarság iránt érdeklődő lengyel írók számára is nagy változást jelentett. Nagyot változott az irodalmi kép és a történelmi értékelés is. 1990 óta tapasztalhatjuk, hogy vannak történészek, akikről nem áll távol a tárgyalt lengyel íróknak a két világháború közötti Magyarországról, magyarokról és politikai vezetőinkről kialakított véleménye, és vannak, akiké egészen más. Nem ártana, ha a magyar múlt kutatói gyakrabban figyelnének az irodalomra, néha a lengyelre is. Az irodalmi szövegek nem változnak, az először szavakban megfogalmazott történelmi vélemények igen. Ahogy állítólag a régi rómaiak mondták: „Verba volant, scripta manent – A szó elszáll, az írás megmarad.”

Horthy Miklós a Krakkói Egyetem könyvtárában 1938-ban

JEGYZETEK

- 1 Tischler Csilla – Tischler János: Magyarok és lengyelek a XX. század nagy történelmi fordulópontjain, 1918–1981 – egy barátság szövetségéből. 1. rész. Kortárs Online, 2007. december. Hory András 1935–39 közötti varsói nagykövet *Bukaresttől Varsóig* c. 1987-ben Budapesten kiadott visszaemlékezéseinek 246. oldalán olvasható Kánya Kálmán külügyminiszter és saját véleménye: az 1930-as évek végéig igen lazák voltak a magyar–lengyel politikai kapcsolatok is. „Varsó a magyar külpolitika szempontjából *halott poszt*. [...] Az 1920-ban, a lengyel–szovjet háború idején egy pillanatra újra fellángolt lengyel–magyar barátság tüze hamarosan elhamvadt. A lengyel kormány az ezt követő évek hosszú során át teljes közömbösséget tanúsított Magyarországgal szemben. A trianoni szerződést ugyan nem ratifikálta és a kisantanttal szemben elutasító magatartást tanúsított, de jóindulata velünk szemben ebben ki is merült. Gömbös miniszterelnök varsói látogatása [...] mindössze egy kulturális egyezményt eredményezett.”
- 2 A tárgyalt írókról és műveikről a *Współczesni polscy pisarze i badacze literatury* (Varsó, 1994–2007) c. tízkötetes irodalmi lexikon

- tartalmaz információkat. Kivétel Osińska, Janina és Józefowicz, Zygmunt, akiknek csak egy-egy művét találtuk meg. Más lengyel és magyar szerzőkről a Wikipédia tájékoztat.
- 3 Kovács Endre: Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Budapest, 1971. 80–83., 103., 109–110.
 - 4 Nagy Zsombor: Marian Zdziechowski és Magyarország. Hítel, 1994/7. 71–76.
 - 5 Esetünkben ilyenek a következők: Zainteresowania polityczne pisarzy polskich Węgrami po roku 1918. In: Bobrownicka, Maria (red.): Symbioza kultur słowiańskich i niesłowiańskich w Europie Środkowej. Krakkó, 1996, 89–96.; Magyar sors 1918 után és a lengyel írók. Életünk, 1997/11–12. 1280–1285.; Zdziechowski a Węgrzy. In: Bujnicki, Tadeusz – Stepnik, Krzysztof (red.): Ostatni obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego. Lublin, 2005. 67–73.
 - 6 Zdziechowski, Marian: *Węgry i dookola Węgier*. Varsó, 2001. Idézetek helye a *Tragedia węgierska a polityka polska* c. műből: 26–27., 31., 40–41.
 - 7 Uo., 127., 130., 132.
 - 8 Uo., 178–179. Erről részletesen I. Bencsik Gábor: Igazságot Magyarországnak. Lord Rothermere és a magyar revízió. Budapest, 2002.
 - 9 Uo., 207–209.
 - 10 Uo., idézetek helye a *Węgry i dookola Węgier* c. műből: 228–229., 235., 237.
 - 11 Balogh Magdolna: Kiúttalan utakon. A katasztrófiasta irodalom Közép- és Kelet-Európában. Budapest, 1993. 23.
 - 12 Sir Gower, Robert: *The Hungarian Minorities in the Succession States*. London, 1937.; Romer, Adam: Przedmowa do polskiego wydania, in: Sir Gower, R.: *Mniejszość węgierska w państwach sukcesyjnych*. Varsó, 1938. 10, 20. Gower 1937-ben járt hazánkban, Debrecenben, Szegeden. – en.wikipedia.org>wiki>Robert_Gower, https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/84276, misc.bibl.u-szeged.hu>... , Adam Romer – Wikipedia, wolna encyklopedia. A fordító jegyzetében említi még Gower Treaty Revision and the Hungarian Frontiers és C. A. Macartney Hungary and her Successors. *The Treaty of Trianon and its Consequences 1919–1937* c. könyvét.
 - 13 Ossendowski, F. Antoni: Pięć minut po północy. Poznań, 1928. Idézetek helye a regényből: 222., 269., 275. Újságcikk budapesti látogatásáról: *Magyarság*, 1927. X. 25. 4.
 - 14 Straszewicz, Czesław. *Wystawa Bogów*. Krakkó, 1933. Az idézetek helye: 173–174., 179., 182–183., 188–189.
 - 15 Kossak, Zofja: Szukajcie przyjaciół. Varsó, 1936. Az idézetek helye: 28–29., 52–53., 111., 113–114., 119., 130–132.
 - 16 Osińska, Janina: *Na Jamboree*. Varsó, 1934. 29.; Józefowicz, Zygmunt: *Na wieczór radiowy polsko-węgierski*. In uő: *Toreador*. Skierniewice, 1935.
 - 17 Wrzos, Konrad: *Wulkany Europy*. Austria—Węgry—Balkany. Varsó, 1936. Az idézetek helye: 45–49., 51–52., 59., 63., 66., 71., 73., 91–92.